

Brit diplomáciai iratok a jugoszláv–görög kapcsolatok két évtizedéről (1949–1967)*

Vukman Péter
Szegedi Tudományegyetem

A tengelyhatalmak 1941. április 6-án megindított támadásukkal gyors vereséget mértek a jugoszláv és görög hadsereg reguláris csapataira. A megszállókkal szemben mindkét országban ellenállás kezdődött. Az eltérő ideológiai nézeteket valló és a jövőt másként képzelő ellenálló mozgalmak azonban gyakran legalább ugyanakkora vehemenciával harcoltak riváisaik, mint a megszállók és kollaboránsaik ellen, polgárháborús helyzetet teremtve mind Jugoszláviában, mind Görögországban. A királypárti szerb csetnikiek és a Jugoszlávia föderatív átszervezését hirdető kommunista partizánok küzdelmeiből Josip Broz Tito vezetésével az utóbbiak kerültek ki győztesen és 1945–1946 fordulójára befejezték az egy párti kommunista diktatúra kiépítését az országban. Ideológiai nézetei és regionális hatalmi ambíciói által vezetve Tito jelentős segítséget nyújtott a második világháború befejezését követően is folytatódó görög polgárháborúban harcoló kommunista partizán alakulatoknak. A fokozódó hidegháborús légkörben azonban Sztálin már nem tolerálta az olykor a szovjet külpolitikai célokkal szemben is saját, jogosnak vélt követeléseit érvényesíteni kívánó Tito ambícióit. 1948 februárjában újabb, mini hidegháborús frontot nyitott: kezdetét vette a szovjet–jugoszláv konfliktus, Jugoszlávia pedig teljesen elszigetelődött a szovjet táboron belül. A Szovjetunió és csatlósai fokozódó rágalomhadjárata, a gazdasági blokád, a növekvő számú határincidensek és a katonai támadás lehetőségének állandó lebegtetése miatt a jugoszláv vezetés a Nyugat felé nyitott és jelentős gazdasági és katonai segélyben részesült. A teljes elszigetelődésből való kitörés azt is megkövetelte, hogy Jugoszlávia rendezze a világháborút követően megromlott kapcsolatait azokkal a szomszédjaival, amelyek nem képezték a szovjet befolyási övezet részét. Mivel Ausztria ekkor még négyhatalmi megszállás alatt állt, a trieszti kérdés miatt pedig a jugoszláv–olasz kapcsolatokat csak az 1950-es évek közepére sikerült normalizálni, NATO-tagsága miatt a jugoszláv vezetők szemében felértékelődött Görögország jelentősége.

Tanulmányomban brit levéltári források, külügyi iratok segítségével vizsgálom a jugoszláv–görög kapcsolatok alakulását 1949-től, a két ország közti viszony normalizálódásától 1967-ig, a görög katonai diktatúra (az ún. *ezredesek diktatúrájának*) bevezetéséig. A források jellegéből adódóan nem célokom a kétoldalú kapcsolatok minden egyes elemének kronológikus bemutatása, a hangsúlyt inkább arra helyezem, hogy miként viszonyult a brit diplomácia a két ország együttműködéséhez, mennyiben illeszkedtek a jugoszláv–görög tervek saját külpolitikai stratégiájába, illetve milyen nehézségeket támasztott a brit külpolitikai

* A tanulmány megírásához szükséges levéltári kutatásokat a *Magyar Állami Ösztöndíj Bizottság Magyar Állami Eötvös Ösztöndíja* biztosította számomra.

célok, célkitűzések megvalósítása elé. Így különös hangsúllyal szerepel tanulmányomban a jugoszláv–görög kapcsolatok normalizálódásának kezdete, a jugoszláv–görög–török balkáni együttműködés (és annak kudarca) és a ciprusi kérdés. Tanulmányom befejező részében arra keresem a választ, hogy a brit diplomácia miként értékelte a jugoszláv–görög kapcsolatokat közvetlenül az ezredesek hatalomátvétele után.

Nagy-Britannia délkelet-európai érdekeltségei

Mint ismeretes, a második világháborúban győztes szövetséges hatalmak közül a világháborút megelőzően egyedül Nagy-Britannia rendelkezett valós hatalmi érdekekkel a Balkán-félszigeten. Görögország és a Földközi-tenger keleti medencéje a Szezei-csatorna védelme és az Indiába vezető tengeri út biztosítása miatt hagyományosan a brit külpolitika érdeklődési terébe tartozott. Hagyományosan brit cél volt az is, hogy az európai hatalmi egyensúly biztosítása érdekében megakadályozza, hogy Oroszország, majd később a Szovjetunió megszerezze a tengerszorosokat és kijusson a Földközi-tengerre. A keleti fronton bekövetkező fordulópontra és a szovjet csapatok nyugati irányban történő gyors előrenyomulása miatt Winston Churchill brit miniszterelnököt (1940–1945) egyre jobban aggasztotta, hogy a térséget a Vörös Hadsereg fogja felszabadítani, ezáltal pedig a Szovjetunió fog döntő befolyáshoz jutni. Ezért szinte görcsösen ragaszkodott a nyugati seregek balkáni partraszállásához.¹ A Balkán jövőjéről a brit miniszterelnök Sztálinnal személyesen is kész volt alkuba bocsátkozni. 1944. október 9-én Moszkvában találkozott a szovjet vezetővel, ahol elhatárolták egymás érdekszféráit. Görögországban Nagy-Britannia 90 százalékos érdekeltséget szerzett, Jugoszlávián pedig fele-fele arányban osztoztak volna.² A földközi-tengeri

¹ Churchill ezt az Appennin-félszigeten előretörő amerikai–brit hadmozdulatokkal összefüggésben képzelte el. Olaszország kapitulálása után úgy vélte, hogy miközben a csapatok egy része Dél-Franciaország felé nyomul előre, egy másik részük kelet felé fordulhatna, és az Isztriai-félszigeten át Ausztria és a Balkán-félsziget felé törhetne előre. Ezt egy esetleges dalmáciai partraszállás egészítette volna ki. Churchill természetesen Sztálin megnyugtatóására végig hangoztatta, hogy ez nem helyettesíti a második front megnyitását, hanem annak kiegészítéseként, elterelő hadműveletként és a német haderő lekötéseként kerülne rá sor. Valószínű azonban, hogy a fenti indokok mellett Churchillt legalább ilyen mértékben befolyásolta az is, hogy minél hátrébb szerette volna meghúzni annak a területnek a határát, amit a szovjet csapatok szabadítanak fel, csökkentve ezáltal befolyásukat. Sztálin feltehetőleg mindezt jól tudta, és ezért is ragaszkodott kitartóan ahhoz, hogy a második frontot Normandiában kell megnyitni. Churchill második fronttal kapcsolatos nézeteire lásd: Winston S. Churchill: *A második világháború*. II. kötet. Európa, Budapest, 1989. 299–314.

² A megbeszélésekről Churchill részletesen beszámol visszaemlékezésében: Uo. 476–477. Churchill és Sztálin megállapodását a következő napokban Eden és Molotov külügyminiszterek tovább pontosították: a Szovjetunió Jugoszlávia felett 60 százalékos befolyásra tett szert. Berend T. Iván: *Terelőút. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944–1990*. Vince Kiadó, Budapest, 1999. 33. A mai napig vitatott, hogy Sztálin mennyiben tartotta be a százalékos alkuban foglaltakat. Tény, hogy a Szovjetunió közvetlenül nem avatkozott be a görög polgárháborúba és nem segítette a kommunista partizánokat. Ugyanakkor Jugoszlávia és kisebb mértékben a többi csatlós ország egészen 1948-ig támogatta a görög gerillákat és Sztálin a párizsi békeszerződés aláírása előtt támogatta Bulgária Görögországgal szembeni területi követeléseit. (Ez utóbbira lásd: Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Napvilág, Budapest, 2004. 277.) Sztálin valójában csak 1948 februárjában utasította ellentmondást nem tűrően a jugoszlávokat a támogatás beszüntetésére, ami összefüggött a térségben fokozódó amerikai szerepvállalással.

útvonalak védelme miatt és a Szovjetunió földközi-tengeri kijutásának megakadályozása érdekében a brit csapatok 1944-ben a királpárti erők oldalán ténylegesen beavatkoztak a görög polgárháborúba.³ Habár már 1947-re nyilvánvalóvá vált, hogy a világháborús küzdelmekben kimerült ország pénzügyileg nem képes a csapatok állomásoztatását tovább finanszírozni, részben az amerikai segítség késlekedése miatt, a brit csapatok egészen 1954-ig Görögországban maradtak, az ország pedig a nyugati védelmi rendszer részévé vált.

A brit diplomácia azonban nem csak Görögország, hanem Jugoszlávia esetében is mindezt megtett az események közvetlen befolyásolására. Jugoszlávia háromhatalmi szerződéshez történő csatlakozását követő puccsot (1941. március 27.) a brit titkosszolgálat is szorgalmazta, maga Anthony Eden külügyminiszter (1940–1945) is támogatta, Dušan T. Simović tábornokkal, a németellenes belgrádi puccs egyik szervezőjével pedig már a puccsot követő negyedik napon tábornoki szinten értekeztek.⁴ A világháborúban a jelentős tengelyerőket lekötő Jugoszlávia geopolitikailag és stratégiaileg is fontossá vált. A szövetséges hatalmak közül leghamarabb a brit vezetés ismerte fel, hogy a jugoszláv ellenálló mozgalmak közül a partizánok jelentik azt az erőt, amely hatásosan köti le a német csapatokat. Churchill azt is felismerte, hogy a világháborút követően Tito és partizánjai képviselik majd a döntő politikai tényezőt Jugoszláviában. Emiatt törekedett arra, hogy az emigráns londoni kormány tagjait is bevonják a döntéshozatalba. 1944. augusztus 12–13-án a Nápoly melletti Casertában, Viktória angol királynő egykori villájában személyesen is tárgyalt Titóval. Mivel Jugoszláviában a tényleges hatalmat Tito és a Jugoszláv Kommunista Párt szerezte meg, Nagy-Britanniának az elkövetkező években csak korlátozott stratégiai céljai lehettek az országban: mindössze a meglévő kapcsolatokat és a brit jelenlétet igyekeztek megőrizni. Mindezt ausztriai, olaszországi és görögországi érdekeik befolyásolták. A Jugoszláviával kapcsolatos nehézségekre pedig az éleződő szovjet–nyugati konfrontáció visszatükröződéseként tekintettek.⁵ 1945 végére így is szinte nullára redukálódtak a kétoldalú kapcsolatok. Kulturális kapcsolatok gyakorlatilag nem léteztek (illetve az ellenséges propagandatevékenységekre korlátozódtak⁶), a két ország közötti kereskedelem pedig bizo-

Geoffrey Warner brit történész ugyanakkor elfogadja azt, hogy a százalékos megállapodás akadályozta meg a görögországi kommunisták hatalomra kerülését. Nézete szerint Sztálin Görögország esetében hálálta meg, hogy a Balkánon döntő szóhoz jutott. Geoffrey Warner: *From ally to enemy: Britain's relations with the Soviet Union, 1941–1948*. In: Michael Dockrill – Brian McKercher: *Diplomacy and world power. Studies in British Foreign Policy 1890–1950*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996. 229–230.

³ A görög polgárháborúról magyarul olvasható: Iliasz Nikolakopoulos – Alkisz Rigosz – Grigorin Pszalidasz (szerk.): *A görög polgárháború. A varkizai egyezménytől a Gramosznál lezajlott hadműveletekig. 1945. február – 1949. augusztus*. Új Mandátum, Budapest, 2006., amely a hasonló címmel 1999 októberében megrendezett konferencián elhangzott előadások tanulmányváltozatát tartalmazza. Továbbá Athanaszou Christoforos: *Az újkori Görögország története*. Új Mandátum, Budapest, 2006.

⁴ A puccsban játszott brit szerepre részletesen lásd: Sue Onslow: *Britain and the Belgrade Coup of March 1941 Revisited*. *Electronic Journal of International History*, 2005. 1–57.

⁵ Ann J. Lane: *Coming to Terms with Tito: Britain and Yugoslavia, 1945–1949*. In: Richard J. Aldrich – Michael F. Hopkins (szerk.): *Intelligence, Defence and Diplomacy: British Policy in the Post-War World*. Frank Cass, Ilford – Portland, 1994. 13–17.

⁶ A jugoszláv–brit kulturális kapcsolatokban 1945–1948 között érezhetően felerősödő propagandatevékenységet brit levéltári források alapján vizsgálja: Katarina Spohnjak: *Propaganda prije svega: Kulturne veze Jugoslavije i Britanije 1945–1948. Tokovi istorije*, 2005/1–2. 112–133.

nyos nyersércekre és egyes élelmiszerekre korlátozódott. A görög polgárháború és Trieszt hovatarozásának megoldatlansága még tovább rontott a két ország amúgy sem túl pozitív viszonyán. A kapcsolatok normalizálását nehezítette az is, hogy a világháború végső szakaszában mintegy 70 ezer horvát usztasa került brit és amerikai fogolytáborokba. Repatriálásuk kérdése 1946 decemberében vált igazán fontossá, mert a békeszerződések közelgő aláírásával a foglyok olasz fennhatóság alá kerültek volna, Nagy-Britannia számára azonban politikai és humanitárius okokból is elfogadhatatlan volt az olasz kormány tömeges hazatelepítési terve. A kényes helyzet megoldásával Fitzroy Macleant bízták meg, aki, kihasználva a jugoszláv vezetőhöz fűződő jó kapcsolatát (1943-ban Churchill összekötő tisztként őt küldte a jugoszláv partizánokhoz), elősegítette, hogy 1947. szeptember 8-án Bledben megegyezést írjanak alá a kérdésben.⁷

Fitzroy Macleant hívta segítségül a Foreign Office akkor is, amikor a szovjet–jugoszláv konfliktust követően napirendre került a brit–jugoszláv kapcsolatok normalizálásának és a jugoszláv–görög kapcsolatok rendezésének kérdése is.

Nagy-Britannia szerepe a jugoszláv–görög közeledésben

A Tájékoztató Iroda 1948-as elítélő határozata óta eltelt egy év alatt ugyanis a brit külpolitika homlokterébe is fokozatosan, az amerikai álláspont módosulásához képest megkésve, „Tito felszínén tartásának” politikája került,⁸ ami kiegészült a hosszú távú gazdasági segítségnyújtás kérdésével. A Foreign Office felismerte, hogy a jugoszláv gazdaság helyzetét figyelembe véve már kevés a kivárás passzív politikája. Attól is tartottak, hogy a csatlósok blokádja és az ennek következtében fellépő áruhiány könnyen alááshatja Tito rendszerének stabilitását. Charles Peake belgrádi brit nagykövet (1946–1951) ezért 1949. július 8-i levelében már gesztusértékű lépést javasolt: kössenek kulturális egyezményt Jugoszláviával.⁹ Az egyre súlyosbodó jugoszláv gazdasági helyzet és az elmozduló amerikai politika hatása mellett a brit nézetek módosulásába egy másik, hasonlóan fontos tényező, a görög kérdésben addig vallott jugoszláv álláspont megváltozása is belejátszott. Habár az 1948. február 10-i moszkvai találkozón Sztálin a görög partizánoknak nyújtott támogatás beszüntetésére utasította a jugoszlávokat, erre csak 1949 nyarán került sor. A támogatás végleges leállítását több tényező is segítette. Jugoszláviának a csatlósok blokádja miatt egyre inkább nyugati gazdasági segítségre volt szüksége ahhoz, hogy sikerre vigye az irreális öt éves tervben kitűzött célokat és úrrá legyen az egyre súlyosabb ellátási nehézségeken. Ezt felismerve Nagy-Britannia az Egyesült Államokkal közösen diplomáciai offenzívát indított, hogy Tito változtasson nem csak a görög, hanem az eddig folytatott, korántsem nyugatbarát trieszti és osztrák politikáján is. Mindeközben a Szovjetunió végleg felhagyott a karintiai jugoszláv területi igény támogatásával. Erős ösztönző erőt jelentett a jugoszlávok számára

⁷ A világháborút követő brit–jugoszláv kapcsolatokra részletesen lásd: Lane: *Coming to Terms with Tito...* i. m. 17–26.

⁸ A Jugoszlávia megsegítésére irányuló brit külpolitika részleteire lásd: Vukman Péter: *Moszkvától Londonig. Nagy-Britannia és Jugoszlávia a szovjet–jugoszláv konfliktus idején* (1948–1953). SZTE Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 2011.

⁹ The National Archives –Public Records Office, London, Kew Gardens. Foreign Office Papers. Political Departments: General Correspondence, 1906–1966. (A továbbiakban: PRO FO 371) PRO FO 371/78681 R6833/1016/92.

az is, hogy a görög partizánvezetők belső harcaiban győztes Nikolaosz Zahariadész 1948. június 30-án a Tájékoztató Iroda határozatával egyetértve bírálta a jugoszláv vezetést.¹⁰ Titóban mindezek alapján már 1948 novemberében–decemberében megérett az elhatározás, hogy megszüntesse a görög kommunistáknak adott támogatását. Ennek megtételét azonban taktikai okokból késleltette, így akarván kipuhatolni, hogy mekkora gazdasági segílyt tudna cserébe szerezni a nyugati hatalmaktól.¹¹

Anélkül, hogy Titót erről megkérdezték volna, Nagy-Britannia 1949 februárjában döntött arról, hogy hosszú távú kereskedelmi egyezmény kötésére tesz javaslatot – ami egyébként arra is utal, hogy a britek számára gazdasági szempontból is fontos volt a kapcsolatok normalizálása. Puhatólózásként márciusban küldöttséget küldtek Belgrádba, szigorúan csak a gazdasági tárgyalások folytatására.¹² A gazdasági megfontolások mellett természetesen a briteket más szempont is vezérelte. Úgy gondolták ugyanis, ezáltal nyomást gyakorolhatnak Titóra, hogy mielőbb rendezze a görög kérdést.¹³ Mivel a márciusi tárgyalások nem vezettek eredményre, a Foreign Office úgy döntött, hogy Fitzroy Maclean újabb látogatását használja fel céljai eléréséhez, kihasználva Tito és Maclean második világháborúig visszanyúló személyes kapcsolatát.¹⁴ Peake belgrádi brit nagykövet már a látogatás megkezdése előtt, 1949. április 27-én titkos és rejtjeles táviratot küldött a külügyminisztériumnak. Ebben kifejtette, hogy Maclean, akit egyébként jó tárgyalófélnak tartott, a jugoszláv vezetőt esetleg rávehetné arra, hogy mérsékelje a görög partizánok támogatását: „Parlament-i képviselőként Maclean közölhetné, hogy amennyiben megszűnik a görög lázadóknak nyújtott jugoszláv segítség, feltűnés nélkül bizonyos gazdasági segítséget adhatunk Jugoszláviának, de amennyiben folytatódik a fenti támogatás, bármilyen, Jugoszláviának adandó különleges gazdasági támogatás jelentős bírálatnak tenné ki Önt [Bevint] az alsóházban,

¹⁰ Nicholas Pappas: *The Soviet–Yugoslav Conflict and the Greek Civil War*. In: Wayne S. Vucinich (szerk.): *At the Brink of War and Peace: The Tito–Stalin Split in a Historic Perspective*. Columbia University Press, New York, 1982. 224.; Jože Pirjevec: *The Tito–Stalin Split and the End of the Civil War in Greece*. In: Lars Baerentzen – John O. Iatrides – Ole L. Smith (szerk.): *Studies in the History of the Greek Civil War*. Museum Tusulanum Press, Copenhagen, 1987. 312.; Elisabeth Barker: *The Yugoslavs and the Greek Civil War*. In: Uo. 304. Elisabeth Barker ugyanakkor úgy véli, hogy az EAM/ELASZ végső vereségébe nem a jugoszláv segítség leállítását játszotta döntő szerepet, sokkal inkább Sztálin megváltozott politikája volt rá hatással. Mindez részét képezte Sztálin hosszú távú görög politikájának. Uo. 305.

¹¹ Uo. 300.

¹² Lane: *Coming to Terms with Tito...* i. m. 31.

¹³ Charles Peake Aleš Bebler jugoszláv külügyminiszter-helyettesnek 1949 januárjában javasolta, hogy Párizsban, az Egyesült Nemzetek ülésén esetleg jugoszláv–görög informális találkozóra kerülhetne sor. Később azonban felhagyott a javaslat szorgalmazásával. Ennek okait a brit feljegyzések nem részletezték. PRO FO 371/78716 R2168/1051/92G. A londoni görög nagykövet szintén javasolta a kapcsolatok újrafelvételét. Ezt az ausztrál nagyköveten és a londoni jugoszláv nagyköveten keresztül tartották elképzelhetőnek. Uo.

¹⁴ Nem ez volt az első alkalom, hogy a brit külügyi vezetés a második világháború után igénybe vette Macleant. Mint már utaltam rá, a brit diplomata hasonló okokból 1947 júniusában a háborús foglyok repatriálása miatt folytatott tárgyalásokat Belgrádban. Az 1947. szeptember 8-án megkötött egyezmény a britek számára kedvezett. Kimondták ugyanis, hogy az usztasa foglyokat automatikusan nem küldik haza, de az átvilágításba a jugoszlávokat is bevonják. Lane: *Coming to Terms with Tito...* i. m. 25.

(...) ami bizonyosan Titónak sem érdeke.” Ezzel összefüggésben Peake fontosnak tartotta annak hangsúlyozását is, hogy Nagy-Britannia nem törekszik Jugoszlávia fennálló társadalmi rendszerének megváltoztatására.¹⁵

A megbeszélésről Peake május 6-án számolt be feletteseinek. Szigorúan titkos rejtjeles táviratában kiemelte, hogy Tito „nem tagadta, hogy a múltban segítették a lázadókat. De egyetértett azzal, hogy megváltoztak a körülmények, és azt mondta, hogy miközben Jugoszlávia a politikai menekültek előtt nem tagadhatja meg a menedékjogot, őket most már Jugoszláviában fogják tartani.” Tito ezenfelül gyakorlatilag garanciát adott arra, „a jövőben nem fogják megengedni, hogy visszatérjenek Görögországba, és ott tovább folytassák a küzdelmet. Hasonlóan semmilyen további segítséget nem fognak adni a lázadóknak.” Minderről teljes titoktartást kért, „mivel ennek nyilvánosságra kerülése nagyon kínos lenne a számára”.¹⁶ Ez volt az első eset, hogy Tito utalást tett arra, hogy nem fogja tovább támogatni a görög gerillákat. Peake azonban május 10-én keltezett újabb rejtjeles táviratában ezt az előzmények ismeretében érthetően kételkedve fogadta, és nem valószínűsítette, hogy rövid időn belül Tito valóban lépéseket fog tenni a kérdés rendezésére. Így pedig „a banditák továbbra is Jugoszláviában keresnek majd menedéket”, miközben az „események alakulása arra utal, hogy Jugoszláviának egyre kevésbé érdeke a görög lázadók további anyagi megsegítése”. Mindezek alapján a görög kérdésben kizárta a gyors változást.¹⁷

Tito végül július 10-én az Isztriai-félszigeten fekvő Pulában a nyilvánosság előtt is bejelentette a görög határ lezárását,¹⁸ amit a brit politika is nagyra értékelt, könnyebbé téve Tito gazdasági megsegítését.¹⁹ Miután Tito valóban lezárta a görög kommunista partizánok előtt a görög–jugoszláv határt, a jugoszláv–görög kapcsolatok fokozatos javulásnak indultak. Ennek részét képezte, hogy 1951 februárjában újjáindították a két ország közti vasúti közlekedést és a postaforgalmat, amit „sikeres kereskedelmi tárgyalássorozat követett”. Ennél sokkal nehezebbnek bizonyult a macedón kérdés rendezése, mivel a macedóniai kormány Belgrád bírálata ellenére „sem állt el attól az igényétől, hogy a görögországi szláv kisebbség védelmezőjeként lépjen fel”.²⁰ A macedón kormány önálló fellépését azonban óvatosan kell értelmezni. Elképzelhetetlennek tartom, hogy egy diktatúrában (annak ellenére, hogy Jugoszlávia leszakadt a szovjet tömbtől, még az maradt) bármelyik regionális vezető függetlenül léphetett volna fel. Így a háttérben inkább Tito diplomáciai manőverezése húzódnhatott meg: két vasat kívánt a tűzben tartani, hiszen a macedón kérdés állandó lebegtetésével nyomást gyakorolhatott déli szomszédjára.

¹⁵ PRO FO 371/78768 R4460/1634/92.

¹⁶ PRO FO 371/78716 R4734/1051/92G. A britek ezt be is tartották. Bevin még a következő kabinetülésen sem utalt Tito garanciájára és az amerikaiakat is csak késve tájékoztatták. Elisabeth Barker: Yugoslav Policy towards Greece 1947–1949. In: Baerentzen – Iatrides – Smith (szerk.): *Studies in the History of the Greek Civil War*. i. m. 291.

¹⁷ PRO FO 371/78716 R4875/1021/92G.

¹⁸ A határ lezárását követően fokozatos javulás kezdődött a jugoszláv–görög kétoldalú kapcsolatokban: 1949 októberében az újból felállított ENSZ-határbizottságban a jugoszláv delegáció együttműködése mindenkinek feltűnt. Ioannis Stefanidis: United States, Great Britain and the Greek–Yugoslav Rapprochement, 1949–1950. *Balkan Studies*, 1986/2. 324–325.

¹⁹ A Jugoszláviának nyújtott brit gazdasági és katonai támogatásról részletesen lásd: Vukman: *Moszkvától Londonig...* i. m. 111–127.

²⁰ PRO FO 371/102154 NY1011/1.

Természetesen a britek előtt sem maradt rejtve, hogy „részben az Olaszországgal romló kapcsolatok miatt Jugoszlávia szándékosan Görögországgal, Törökországgal és Ausztriával törekedett jó kapcsolatokra”.²¹ A görög–török–jugoszláv közeledés részeként parlamenti és katonai delegációk látogatására került sor,²² majd megtették az előkészületeket a védelmi tervek összehangolására. A közeledést szolgálta az is, hogy a „jugoszláv kormány elnémította az égei macedónokkal kapcsolatos korábbi sajtókampányát és kész volt követni a Svéd Vöröskereszt ajánlásait a még mindig Jugoszláviában lévő görög gyerekek hazatéréséről”. Elősegítette a közeledést a török kereskedelmi miniszter decemberi látogatása is. Ivo Mallet belgrádi brit nagykövet (1951–1954) mindezek alapján egyenesen úgy fogalmazott, hogy meglátása szerint „egy mérsékelt balkáni együttműködés alapjait rakták le”.²³ A közeledés a mindennapi jugoszláv propagandában is érezhető volt. 1952-től a *Borba* és a *Politika* több cikke is foglalkozott a balkáni együttműködéssel, kiemelve, hogy az a kontinens békéjét szolgálja. Az újságcikkek többször kiemelték, hogy az évszázados nagyhatalmi elnyomás (itt tapintatosan hallgattak az oszmán uralomról), majd a kisállami rivalizálás után ez új korszak kezdetét jelentheti.²⁴

Mindeközben a brit diplomáciát leginkább két területen foglalkoztatta a három balkáni állam közeledése: egyrészt a katonai szövetség létrehozása és egy regionális paktum kérdésében – ami anélkül illeszkedett volna Olaszország, valamint Görög- és Törökország védelméhez, hogy Jugoszlávia a NATO tagja lett volna –, másrészt az Albánia ellen irányuló közös jugoszláv–görög támadás kérdésében, ami részben össze is függött az első területtel.

Az albán kérdés

Az Albánia elleni görög–jugoszláv összehangolt támadás gondolata már korábban is felbukkant a brit diplomatak irataiban. Ez érthető is, hiszen Észak-Epirusz Albániához tartozását Görögország az ottani ortodoxok és görög kisebbség jogaira hivatkozva vitatta. Maga a hadiállapot egészen 1987-ig érvényben volt a két ország között. Albánia és Jugoszlávia között pedig a koszovói albánok sorsa nehezítette a kapcsolatokat. Súlyosabban nyomott azonban a latban, hogy Enver Hodzsa a szovjet–jugoszláv konfliktus kitörésének pillanatától hevesen bírálta Tito rendszerét. A brit diplomatak gondolataiban valószínűleg élénken élt a második világháború emléke is: 1941-ben a Jugoszlávia elleni német támadás megindulásakor létezett egy olyan jugoszláv terv, amely Albánia preventív megszállását irányozta elő,²⁵ ezért hasonlóan preventív céllal a szovjet–csatlós támadáskor is sor kerülhetett volna erre.

Charles Peake belgrádi brit nagykövet ezért már 1949. augusztus 16-i szigorúan titkos táviratában mérlegelte ennek lehetőségét. A nagykövet úgy vélte, hogy „mivel hagyományosan gyűlölik egymást”, a jugoszláv kormányban „megvan az erre vonatkozó szándék”.

²¹ PRO FO 371/107814 WY1011/1.

²² 1952. július 4. és 15. között Görögországba látogatott a jugoszláv küldöttség, a görög delegáció jugoszláviai látogatására augusztus 21. és szeptember 3. között került sor.

²³ PRO FO 371/107814 WY1011/1.

²⁴ Irena Reuter-Hendrichs: *Jugoslawische Außenpolitik 1948–1968. Außenpolitische Grundsätze und internationale Ordnungsvorstellungen. Eine Untersuchung der überregionalen Tagespresse*. Carl Heymann Verlag, Köln–Berlin, 1976. 74–75.

²⁵ Noel Malcolm: *Kosovo. A Short History*. Pan Books, London, 2002. 290.

Ennek ellenére úgy látta, hogy a jugoszlávok tartózkodnának attól, hogy a Szovjetuniót a támadással provokálják, hiszen ez Sztálin számára is ürügyet jelenthetne Jugoszlávia megtámadására.²⁶ Albánia megtámadásának gondolata ezt követően 1951-ben bukkan fel újra a Foreign Office és az athéni brit nagykövetség februári–márciusi levelezésében. Ebből kiderül, hogy a brit diplomaták ekkor már komolyabban számoltak a támadás bekövetkeztével, hiszen az a görögöket az „epiruszi területek megszerzésére csábíthatja”. Ugyanakkor ezt megnehezítette volna szerintük az, hogy a határtól eltávolodva messze kerültek volna a támaszpontoktól. A lépés háttérében pedig az amerikai nyomásgyakorlást feltételezték. Ebbe valószínűleg a CIA korábbi elvetelt tervei is belejátszottak. Az amerikai hírszerzés ugyanis Albániát a szovjet tábor „alsó lágy részének” feltételezte, és az 1940–1950-es évek fordulóján több mint 300 kommunista-ellenes albánt képezett ki és küldött Albániába. Albán területre érve azonban szinte valamennyijüket azonnal letartóztatták. Abban, hogy az albán rendvédelmi szervek ilyen jól működtek, nagyban hozzájárult, hogy Kim Philby brit kettős ügynök rendszerint jelentett szovjet összekötőinek.²⁷ Mi több, a brit diplomácia már egy esetleges Bulgária ellen irányuló közös görög–török fellépést is mérlegelt, de Törökország esetében ezt csak egy általános háború, más szavakkal egy újabb világháború kitörésekor tartották elképzelhetőnek. A briteket mindeközben az is aggasztotta, hogy Alexandrosz Papagosz görög tábornok, későbbi görög miniszterelnök (1952–1955) szorgalmazni kezdte a védelmi kiadások növelését.²⁸

Az „albán kérdés” legitenzívében 1952 tavaszán jelentkezett. Márciusban a prágai amerikai diplomatákkal folytatott eszmecsserén Ellis O. Briggs prágai amerikai nagykövet (1949–1952) meglepő módon kijelentette, hogy „jó nagy ütés lenne Albánia leválasztása [a szovjet táborról], mert az a Szovjetunióra nézve káros lenne” és „bátorítóan hatna a csatlósokra”.²⁹ Nagy-Britannia azonban kategorikusan elvetett minden ilyen és ehhez hasonló meggondolatlan kijelentést, és hosszú távon Albánia függetlenségének megőrzésében volt érdekelt. Ennek biztosításához minden érintett féltől garanciát szeretett volna kapni.³⁰ Levéltári kutatásom során nem találtam arra vonatkozó brit iratokat, hogy sikerült-e ilyen garanciát szerezni, de a vezérkar 1952. augusztus 14-i üléséről készült feljegyzésből kiderül, hogy a britek a görög támadás minimálisra korlátozásában voltak érdekelték, ezért elvetették az amerikai nézeteket. Alkalmassint azonban a franciákat bevonták volna a kérdéssel kapcsolatos megbeszélésekbe.³¹ Vélhetően ezzel kívánták saját álláspontjukat erősíteni az Egyesült Államokéval szemben. A garancia kérdése véglegesen az után kerülhetett le a napirendről, hogy Bernard Alexander Brocass Burrows, a washingtoni brit nagykövetség kancelláriájának vezetője (*head of chancery*) 1952. augusztus 27-én arról írt Nicolas John Alexander Cheethamnek, a Foreign Office egyik vezető diplomatájának, hogy a brit és az amerikai nézetek Albánia kérdésében „meglepő hasonlóságot mutatnak”.³²

²⁶ PRO FO 371/78222 R7961/10392/90.

²⁷ R. J. Crampton: *The Balkans Since the Second World War*. Longman, London–New York, 2002. 158.

²⁸ PRO FO 371/95470 RY1023/5, FO 371/95471 RY1023/28G és FO 371/95473 RY1023/51.

²⁹ PRO FO 371/101585 WA1051/2G.

³⁰ PRO FO 371/101585 WA1051/3G.

³¹ PRO FO 371/101585 WA1051/8G.

³² PRO FO 371/101585 WA1051/10G. Tito 1953. március 17-én Churchill-lel Londonban folytatott megbeszélésén érintette a kérdést. A jugoszláv államfő ekkor úgy nyilatkozott, hogy „Jugoszlávia és

Nagy-Britannia, a Balkán-paktum és a ciprusi kérdés

A balkáni regionális paktum gondolata érthetően még az albán kérdésnél is élénkebben foglalkoztatta a brit külpolitikai gondolkodást, hiszen lehetőséget nyújtott arra, hogy Jugoszláviát Görögországon és Törökországon keresztül kapcsolják a NATO-hoz. A paktum gondolata már Ivo Mallet belgrádi nagykövet 1951. november 1-jei táviratában is megjelent, amelyben Tito sajtótájékoztatójáról számolt be. A jugoszláv marsall a görög közeledésről ugyan úgy fogalmazott, hogy „Jugoszlávia nem gondolkodik Görögországgal és Törökországgal regionális paktum megkötésében, ahogyan semmilyen másfajta paktumban sem”, de „Jugoszlávia fenyegetettsége Görögország fenyegetettsége is, ezért [a konkrét lépést] az adott helyzetben fogják mérlegelni”.³³ Fél évvel később, 1952. augusztus 20-án Tito török újságírók előtt már úgy fogalmazott, hogy „Görögországot is fenyegeti az agresszió. Görögország Jugoszlávia szomszédja. Jugoszláviának ezért együtt kell működnie vele és az erre irányuló lépések már meg is kezdődtek.” Tito természetesen megismételte a szokásos jugoszláv frázisokat a paktumok ellenzéséről, ugyanakkor elismerte a háromoldalú, jugoszláv–görög–török együttműködés fontosságát.³⁴ A lényegét pedig ez jelentette.

A regionális együttműködés és jugoszláv–NATO védelmi tervezés összefüggéseiről J. C. Petrie, a Foreign Office munkatársa 1953. január 15-én részletes és alapos emlékeztetőt készített, amelyben több okból kifolyólag is úgy látta, szükséges Jugoszlávia szorosabb bevonása a nyugati védelmi tervezésbe. Elemzésében öt lehetőséget mérlegelt: (1) Jugoszlávia NATO tagsága; (2) a jugoszláv–görög–török balkáni együttműködés kiegészülve a NATO garanciájával; (3) a jugoszláv–görög–török balkáni együttműködés kiegészülve kétoldalú amerikai–brit vagy háromoldalú (amerikai, brit és francia) garanciával; (4) egy „keleti NATO” létrehozása a balkáni és közel-keleti államok bevonásával; illetve (5) a status quo fenntartása. Az egyes lehetőségekhez kapcsolódó előnyöket és hátrányokat számba véve brit szempontból, tekintettel a katonai és az általános biztonsági szempontokra, legkedvezőbbnek („legegyszerűbb megoldásnak”) Jugoszlávia NATO-tagságát vélte. Katonai szempontból azért, mert Jugoszlávia csatlakozásával 30 hadosztállyal bővült volna a szövetség ereje és javultak volna Olaszország és Trákia védelmi esélyei egy esetleges szovjet támadással szemben. Általános biztonsági szempontból pedig azért, mert a tagság nemcsak, hogy megnövelné a jugoszlávok önbizalmát, de háború esetén garantálná, hogy Jugoszlávia bizonyosan a Nyugat oldalán lépne be a küzdelembe. Mi több, Jugoszlávia tagsága mérsékelné a népi demokráciák „szovjetek ösztönözte kalandor akcióit”, de könnyebbé válhatna a jugoszláv–albán ellenségeskedés kezelése is. Tisztában volt ugyanakkor azzal, hogy Jugoszlávia felvételét a Szovjetunió minden bizonnyal provokációnak tekintené, a balkáni ország megtámadása esetén pedig a szövetség egésze háborúba keveredne.

Görögország közös célja Albánia függetlenségének megőrzése”. Albánia megtámadása ezért csak „egy Jugoszlávia elleni agresszió megelőzésekor jöhet szóba”. A brit miniszterelnököt biztosította továbbá arról, hogy ebben az esetben is előzetesen konzultálni fognak Görögországgal és Törökországgal. PRO FO 371/107289 WA1022/4. Tito szóbeli nyilatkozata tehát egyfajta briteknek adott jugoszláv garanciának is tekinthető.

³³ PRO FO 371/95469 RY1022/19.

³⁴ PRO FO 371/102176 WY10344/4.

Tudatában volt annak is, hogy a felvételt a nyugat-európai közvélemény és több NATO-tagállam is ellenezné.³⁵

A fentiek tükrében Petrie maga is inkább egy korlátozott balkáni együttműködést vélt racionálisan megvalósíthatónak, amelyet a NATO kollektív garanciája, vagy annak – főként olasz ellenkezésre történő – meghiúsulása esetén Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és esetleg Franciaország garanciája egészíthetne ki: „A Jugoszláviát is magában foglaló Balkán-tömbnek nyújtott NATO-garancia a gyakorlatban ugyanolyan elrettentő erővel bír, mint a NATO-n belüli garancia. A közös tervezés felől közelítve a kérdést ugyanazokkal az előnyökkel jár, mint a NATO-tagság. Ugyanakkor kikerülné a legnehezebb politikai ellenkezést – különösen az olasz kérdést és a nyugat-európai közvéleményt (amelynek már így is szembe kell néznie Németország EVK-tagságával.) Így a fenti megoldás járna a legtöbb előnnyel és a legkevesebb hátránnyal.” A diplomata továbbá úgy vélte, hogy a szövetség garanciája a jugoszlávokat önmagában szorosabb katonai együttműködésre, egy védelmi paktum mihamarabbi aláírására ösztönözhetné. Ezért javasolta, hogy a brit diplomácia ezen két lehetőség valamelyikének megvalósítására koncentráljon. Még úgy is, ha csak háromhatalmi, brit–amerikai–francia garanciát adnának: „Mivel ezek az országok viselik a Jugoszlávia megvédéséről szóló döntés terheinek legnagyobb részét, a gyakorlatban nem jelentene nagy eltérést. Katonai szempontból, a jugoszlávok, a görögök és a törökök szempontjából is egyaránt elfogadható lenne”, bár nélkülözné a NATO erkölcsi és pszichológiai hatását.³⁶

Időközben felgyorsult a Jugoszlávia, Görögország és Törökország közti katonai együttműködés tervezése is. 1952 szeptemberében jugoszláv katonai delegáció utazott Athénba, majd Ankarába, ahol különösen kitüntetett fogadtatásban részesítették őket. A jugoszlávokat nem csak a török külügyminiszter és a védelmi miniszter, hanem a miniszterelnök és a köztársasági elnök is fogadta. Sőt, a török főváros közelében még egy katonai bázist is megtekinthettek.³⁷ A jugoszláv látogatást követően novemberben görög, valamint Görögország érintésével török katonai misszió látogatott Belgrádba. A görögök nagy meglepetésére a jugoszlávok már az első ülésen javasolták, hogy kezdjék meg a konkrét közös katonai tervezést, amihez végül a görög delegáció felhatalmazást is kapott, legalábbis a brit értesülések erre utalnak.³⁸ 1953. január 19–25. között Mehmet Fuat Köprülü török külügyminiszter (1950–1955) látogatott Belgrádba, de ekkorra már esedékessé vált Szephanosz Szephanopulosz görög külügyminiszter (1952–1955) jugoszláviai látogatása is. 1953. február 28-án pedig Ankarában jugoszláv–görög–török barátsági szerződést írtak alá. A közeledési folyamatot az 1954. augusztus 9-én Bledben megkötött, Balkán-paktum néven

³⁵ PRO FO 371/107843 WY1076/31. Tito több alkalommal maga is egyértelműen nyilvánvalóvá tette, hogy nem kíván csatlakozni a szövetséghez. Svetozar Rajak szerint ebben három ok vezetett: (1) semleges maradhatna, ha a világ valamely más térségében kerül sor közvetlen keleti–nyugati összecsapásra; (2) elejét vehetné a szovjet rágalomhadjáratnak, de a legfontosabbat abban látta, hogy (3) Tito fél attól, hogy a NATO ideológiai jellege végül destabilizálná a jugoszláv rendszer kommunista jellegét. Svetozar Rajak: *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War. Reconciliation, comradeship, confrontation, 1953–1957*. Routledge, London–New York, 2011. 35.

³⁶ PRO FO 371/107843 WY1076/31.

³⁷ PRO FO 371/102191 WY1076/19.

³⁸ PRO FO 371/102191 WY1076/24.

ismerté vált szövetségi, politikai együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés koronázta meg.³⁹

A konkrét katonai tervezés összehangolására irányuló 1952. novemberi javaslat meglátásom szerint összefüggésben áll azzal, hogy közvetlenül a görög delegáció látogatása előtt, a nyugati és a jugoszláv védelmi tervezés összehangolásának előkészítése céljából, Thomas Troy Handy tábornok, az Egyesült Államok európai haderejének főparancsnok-helyettese (*deputy supreme commander-in-chief*) vezetésével 1952. november 15–20. között háromhatalmi, amerikai–brit–francia és jugoszláv megbeszélésekre került sor Belgrádban. A felek eltérő céljai, a jugoszlávok bizalmatlansága és amiatt, hogy az amerikai tábornok nem adhatott arra vonatkozó konkrét garanciát, hogy szovjet támadás esetén a nyugati hatalmak fegyveresen meg fogják segíteni Jugoszláviát – Handy nem kapott erre vonatkozó felhatalmazást –, a tárgyalások kudarcba fulladtak. A kudarc pedig felértékelte Görögország és Törökország stratégiai fontosságát a jugoszláv vezetés szemében. Hasonlóan vélekedik a kérdésben Svetozar Rajak, a London School of Economics szerb származású történésze is, aki jugoszláv levéltári források alapján rámutatott arra, hogy a Handy-misszió kudarcra és az amerikai elnökválasztási kampány kommunistaellenes retorikája miatt Jugoszlávia 1952 késő őszén nemzetbiztonsági válságba került. Tito ugyanis tudatában volt annak, hogy a nyugati garancia az, ami eltántorítja Sztálint attól, hogy alkalmas időben támadást intézzen a balkáni ország ellen. Így a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottsága Végrehajtó Bizottságának november 27-i ülésén a teljes elszigetelődés veszélyéről szólva hangsúlyozta, hogy „tárgyalnunk kell a görögökkel és a törökökkel.”⁴⁰

A Handy-misszió kudarcra és az ankarai barátsági szerződés aláírása közti összefüggéseket a brit diplomácia is felismerte. Alexander Knox Helm ankarai brit nagykövet (1951–1953) 1953. február 27-i levelében már úgy vélte, hogy arra Handy belgrádi látogatása szolgálhatott ösztönzőként. Tito és a jugoszláv vezetés ugyanis felismerte, hogy a „semmiért cserébe [a nagyhatalmaktól] nem kaphatja meg azt, amit akar”, míg a „görögöktől és a törököktől talán hamarabb elérhetőnek véli [ugyanezt]”.⁴¹ A Foreign Office azt azonban minden bizonnyal örömmel nyugtázta, hogy a brit álláspont két ponton is bekerült a szerződés végleges szövegébe. Annak ellenére, hogy a jugoszlávok semmilyen konkrét, NATO-ra vonatkozó utalást nem kívántak tenni, a kész szöveg végül mégis utalást tett Görögország és Törökország szövetségen belüli pozíciójára, továbbá a szerződő felek hangsúlyozták, hogy a szerződés más országok előtt is nyitva állt.⁴²

Magáról az ankarai szerződésről a legszemléletesebb értékelést talán 1954. február 20-án, egy évvel a szerződés aláírása után a belgrádi brit nagykövetség titkárságán készítették. Az eltelt egy év a követség munkatársai számára arra is lehetőséget adott, hogy rálátással, az azóta eltelt események tükrében elemezzék a szerződés jelentőségét. Koča Popović jugoszláv külügyminiszter (1953–1965) egyik, a szerződés aláírását méltató cikkére reagálva a titkárságon úgy látták, hogy a jugoszlávok „szavakba öntik azokat a sikereket, amiket a paktum [valójában] nélkülöz”.⁴³ Titónak és a jugoszláv vezetésnek ugyanis éppen

³⁹ A paktumra vonatkozó jugoszláv levéltári forrásokra lásd: *Balkanski pakt. Zbornik dokumenata. Vojnoistorijski institut, Beograd, 2005.*

⁴⁰ Idézi Rajak: *Yugoslavia and the Soviet Union...* i. m. 34.

⁴¹ PRO FO 371/107844 WY1076/77.

⁴² PRO FO 371/107843 WY1076/64.

⁴³ PRO FO 371/113166 WY1071/6.

legfőbb céljukat, a nyugati hatalmak katonai segítségének biztosítását nem sikerült elérniük, sőt a trieszti kérdés rendezetlensége miatt vissza is vetődtek a kapcsolatok. Elhúzódott a Sztálin halálát követően lassan és óvatosan meginduló szovjet–jugoszláv normalizálódás is, a jugoszláv–ázsiai és a jugoszláv–latin-amerikai kapcsolatok pedig még nem hoztak kézzelfogható eredményt.⁴⁴ Ezért, így a brit diplomaták, a szerződés jelentette „az egyetlen eredményüket a nemzetközi kapcsolatokban”.⁴⁵

Az ankarai szerződés szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződéssé történő továbbfejlesztéséről az általam átnézett iratok alapján a Foreign Office legkésőbb 1954. április 16-án, az ankarai brit nagykövetség *en clair* táviratából értesült.⁴⁶ A jugoszláv külügyminiszter aznapi ankarai bejelentése minden bizonnyal váratlanul érte a brit diplomáciát, hiszen James Bowker ankarai brit nagykövet (1954–1958) maga is elismerte, hogy Tito április 12–18. közti hivatalos látogatásáról nem vártak különösen fontos megbeszéléseket. Koča Popović jugoszláv külügyminiszter április 15-i sajtónyilatkozata „meglepetésként hatott és azonnali spekulációknak adott tápot”. A nagykövet feltételezte, hogy Tito kérésére folytattak politikai megbeszéléseket,⁴⁷ ugyanakkor nem tudta megítélni a jugoszláv államfőt motiváló tényezőket. A török sajtó cikkeiből azt a következtetést vonta le, hogy a jugoszlávok az amerikaiakra kívántak volna nyomást gyakorolni, Nuri Birgi török külügyminiszter-helyettessel folytatott megbeszélésén viszont arról értesült, hogy a török vezetés szerint „Tito minden bizonnyal őszintén és teljes körűen együttműködne a Nyugattal a szovjet fenyegetéssel szemben”. A nagykövet saját véleményeként azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy a még mindig jelentősnek vélt elszigeteltségből való kitörés motiválhatta a jugoszláv vezetéset.⁴⁸ Ivo Mallet belgrádi brit nagykövet viszont, Birgihez hasonlóan, a lépés háttérében azt vélte meghúzódní, hogy a „jugoszlávok ebben látták a nyugati védelemhez való közeledés legjobb módját”.⁴⁹ Abban azonban egyetértettek, hogy a kezdeményezés a jugoszláv elnöktől származott.

Az ankarai bejelentést követően Tito hamarosan a görög fővárosba utazott (1954. június 2–6. között). A látogatásra mindenképp szükség is volt, hiszen a török fővárosban anélkül jelentették be a szorosabb katonai együttműködés tervét, hogy arról a görög kormánnyal előzetesen konzultáltak volna. A katonai megbeszélések a brit diplomáciát is komolyan foglalkoztatták, hiszen Görögország és Törökország NATO-tagsága miatt Jugoszlávia háborúba sodródása esetén az Észak-atlanti Szerződés kollektív védelemről szóló cikkelye révén abba a szövetség többi tagja is belebonyolódhatott volna, ezáltal pedig egy lokális konfliktus is könnyen általános háborúvá eszkalálódhatott volna.

A brit érdekeltségre utal N. J. A. Cheetham 1954. május 11-i feljegyzése, amelyben a Foreign Office vezető diplomatája úgy vélte, hogy Jugoszlávia, Görögország és Törökország további előrelépésének nemcsak, hogy „komoly korlátai vannak”, de a NATO-t is

⁴⁴ A jugoszláv el nem kötelezettség gyökereire lásd: Svetozar Rajak: In Search of a Life outside the Two Blocks: Yugoslavia's Road to Non Alignment. In: Ljuograd Dimić: *Great Powers and Small Countries in Cold War 1945–1955 – issue of ex-Yugoslavia. Proceedings of the International Scientific Conference, Belgrade, November 3rd–4th, 2003*. Belgrade, 2005. 84–105.

⁴⁵ PRO FO 371/113166 WY1071/6.

⁴⁶ PRO FO 371/113163 WY10344/11.

⁴⁷ PRO FO 371/113163 WY10344/16.

⁴⁸ PRO FO 371/113163 WY10344/20.

⁴⁹ PRO FO 371/113163 WY10344/17.

„zavaró kötelezettségek vállalásának” tenné ki. Úgy vélte, hogy a jugoszláv gazdaság nehezségei, az illiberális belpolitika, a nemzeti függetlenség „szenvedélyes” védelme és leginkább a trieszti kérdés nehezíti Jugoszlávia és a nyugati hatalmak közti védelmi együttműködést. A diplomata meglátása szerint a „NATO támogatása nélkül a Balkán-szövetség nem sokat ér”, a szervezet hozzájárulását viszont épp a trieszti kérdés és ezzel összefüggésben az olaszok ellenkezése miatt valószínűtlennek látta. Főleg, hogy az utóbbi kérdésben az olaszokkal folytatott titkos tárgyalásaik is döntő szakaszukba értek. Habár azt Cheetham is elismerte, hogy az Észak-atlanti Szerződés nem tiltja, hogy tagjai mással is szövetkezzenek (Nagy-Britannia maga is Jordánia szövetségese maradt, az Egyesült Államok pedig Ausztráliával és Új-Zélanddal épített ki szövetségi viszonyt), rámutatott arra, hogy „Görögország és Törökország a NATO felé tájékoztatási kötelezettséggel bír”. Így pedig az ankarai paktumot csak a szövetség hozzájárulásával vélte továbbfejleszhetőnek. Mindez természetesen nem azt jelentette, hogy a vezető brit diplomata ellenezte volna az ankarai szerződés továbbfejlesztését, hiszen azzal „Jugoszláviát anélkül köthetnék a NATO-hoz, hogy annak tagja lenne”. Csupán annak időzítését tartotta kedvezőtlennek: A trieszti kérdés végleges rendezését követően azonban a Balkán-szövetség „hasznosan járulna hozzá a szabad világ megerősítéséhez”, előtte viszont „csak bajt okozna a NATO-nak”.⁵⁰ A brit diplomata véleményét a Foreign Office hivatalos álláspontjaként május 13-án a törökökkel, május 21-én a görögökkel és május 26-án a jugoszlávokkal is közölte.⁵¹

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének hozzáállásával kapcsolatos brit aggodalmak nem voltak alaptalanok. Miután azonban a görög és török nagykövet kellő hangsúllyal érvelt a szövetség fontossága és NATO-kötelezettségeikkel való összeférhetőség mellett, Olaszország pedig ígéretet kapott Nagy-Britanniától a trieszti rendezés sürgetésére,⁵² az Észak-atlanti Tanács július 29-i informális megbeszélésén egyik tagállam sem fejtett ki komolyabb neheztelést. Alessandrini olasz követ is mindössze annak fontosságát emelte ki, hogy Görögország és Törökország ne vállaljon az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkelyénél⁵³ nagyobb garanciát, továbbá hangsúlyozta Olaszország speciális földrajzi helyzetét. Ugyanis a „NATO és a Szövetség szükséges együttműködése nehezen valósulhatna meg, amíg nem rendeződik a kapcsolat Olaszország és Jugoszlávia között”. Biztosította ugyanakkor a ta-

⁵⁰ PRO FO 371/113167 WY1071/27.

⁵¹ PRO FO 371/113166 WY1071/15., FO 371/114167 WY1071/35. és FO 371/113167 WY1071/44.

⁵² Ivone Kirkpatrick külügyi államtitkár június 26-án a londoni olasz nagykövettel folytatott megbeszélésén közölte, „mindent meg fogunk tenni, hogy haladást érjünk el. Ha Jugoszlávia számára minden rendben megy július 29-én, kész vagyok találkozni a jugoszláv nagykövettel és nyomást gyakorolni rá [pressing him], hogy gyors megegyezésre jussunk a trieszti kérdésben.” PRO FO 371/113223 WU1073/66.

⁵³ Az 5. cikkely kimondja: „A Felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek; és ennél fogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke által elismert jogos egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva, támogatni fogja az ekként megtámadott Felet vagy Feleket azzal, hogy egyénileg és a többi Féllel egyetértésben, azonnal megteszi azokat az intézkedéseket – ideértve a fegyveres erő alkalmazását is –, amelyeket a békének és biztonságnak az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart.” Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések. 1945–1982. A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződései*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat, Budapest, 1985. 176.

nács tagjait, hogy ez utóbbiban a jó szándék vezeti őket.⁵⁴ A tanács így végül „általános örömmel fogadta” a Balkán-paktum továbbfejlesztését, de a két szövetség közti kapcsolatok kiépítésének mikéntjéről nem foglalt állást. Ezt a jugoszlávoknak küldött üzenetében is kihangsúlyozta. Az üzenet, amit Hervé Alphand francia nagykövet (1952–1954) fogalmazott meg, kiemelte, hogy a „tanács a politikai lépések összhangját és a katonai tervezés szoros összehangolását az együttműködés szükséges elemének tekinti”. A kapcsolat kiépítésének konkrét formájára nem kíván javaslatot tenni.⁵⁵

A brit diplomácia előtt azonban nem maradt rejtve, hogy a szövetségre lépők eltérő céljai, külpolitikai érdekei, régi sérelmei és részben Görögország és Törökország NATO-kötelezettségeiből kifolyóan egyes kérdésekben képviselt álláspontja miatt a szervezet kezdettől fogva nem volt mentes a belső surlódásoktól, eltérésektől. Már az ankarai paktum megszövegezése sem ment zökkenő nélkül. A görög és a török fél ugyanis a katonai célokra csak általánosságokban utalt volna, a jugoszlávok viszont konkrétabb megfogalmazást sürgettek, de a szerződés preambulumban az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikkelyére⁵⁶ is utalást kívántak tenni.⁵⁷ A nézeteltérések különösen 1954 júliusában, a szövetségi szerződés formába öntése során váltak nyilvánvalóvá, részben azért is, mert maga a brit diplomácia is nyomást gyakorolt Görögországra és Törökországra, hogy a trieszti kérdés végleges rendezéséig lassítsanak a Jugoszláviával tervezett szövetség nyélbeütésén. Míg a londoni görög nagykövet már 1954. május 21-én egyértelművé tette, hogy a „görög kormány maga nem kívánja Titót fékezni”,⁵⁸ a brit diplomácia Törökország esetében minden bizonnyal sikert ért el, hiszen a török külügyminisztérium már július közepén a tervezett külügyminiszteri találkozó elhalasztására tett javaslatot, amit részben a török államfő (diplomáciai) betegségével magyaráztak. Egyes brit dokumentumok azonban arra utalhatnak, hogy a török késlekedés Olaszországgal, pontosabban Olaszország alapító tagként történő csatlakozásával is összefügghetett.⁵⁹

További súlyos, a szövetség egységét is veszélyeztető ellentétek forrásává vált a ciprusi kérdés. A probléma informálisan már a három balkáni külügyminiszter 1954. augusztusi blei találkozóján felvetődött,⁶⁰ mivel Görögország az ENSZ Közgyűlésének decemberi, éves ülésének napirendjére kívánta vetetni a kérdést, amit Törökország (és Nagy-Britannia is) hevesen ellenezett. Jugoszlávia így nem kerülhette meg, hogy ne foglaljon állást két szövetségese között, miközben a brit diplomácia is többször nyomást próbált gyakorolni a jugoszláv vezetésre, hogy legalább a szavazáson tartózkodjon.⁶¹ Nagy-Britannia ugyanis

⁵⁴ PRO FO 371/113223 WU1073/70.

⁵⁵ PRO FO 371/13223 WU1073/71.

⁵⁶ Az 51. cikkely értelmében a szervezet bármely tagja gyakorolhatja az egyéni és a kollektív önvédelem természetes jogát, mindaddig, „amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette.” Halmosy: *Nemzetközi szerződések. 1945–1982...* i. m. 32.

⁵⁷ PRO FO 371/107843 WY1076/64.

⁵⁸ PRO FO 371/113167 WY1071/35.

⁵⁹ PRO FO 371/113222 WU1073/28G., WU1073/34G., továbbá PRO FO 371/113223 WU1073/73. és WU1073/89.

⁶⁰ PRO FO 371/113223 WU1073/84.

⁶¹ Többek között Ivo Mallet belgrádi brit nagykövet Kardeljjel folytatott megbeszélésén szeptember 9-én, illetve Frank Roberts frissen kinevezett brit nagykövet december 11-én. PRO FO 371/112860 WG1081/502., PRO FO 371/112878. WG1081/1097. és PRO FO 371/112880 WG1081/1146.

maga is érintett volt a ciprusi kérdésben: a sziget irányítását 1878-ban vette át az Oszmán Birodalomtól, majd miután a törökök a központi hatalmak oldalán léptek be az első világháborúba, az annektálásra is sort kerített.⁶² A jugoszláv diplomácia végül köztes, áthidaló megoldást dolgozott ki, ahogyan arról Aleš Bebler december 11-én tájékoztatta Frank Roberts brit nagykövetet. Eszerint a kérdésben eddig vallott, konzisztens politikájukat fogják követni a kérdésben: „Miközben görög részről hiba, hogy a kérdést az Egyesült Nemzetek elé viszik, és ezzel veszélyeztetik Délkelet-Európa biztonságát és [az államok közti] jó kapcsolatokat, Jugoszlávia nem ellenezheti, hogy a kérdést az Egyesült Nemzetek megvitassa, mivel következetesen azon a nézeten vannak, [...] hogy minden vitát az Egyesült Nemzetek elé kell vinni. Másrészt, a kérdés lényegét tekintve semlegesek kívánnak maradni barátaik és szövetségeseik között, mivel ez utóbbiak is semlegesek maradtak a trieszti vitában.” Többet azonban a nagykövet sem tudott kiszedni a jugoszláv diplomatából,⁶³ de feltételezem, hogy a brit diplomácia minimális célját így is sikeresen elérte.

A Foreign Office azt is megnyugvással vette tudomásul, hogy a kérdésben vallott jugoszláv álláspont 1955-ben sem változott. A jugoszláv külügyminiszter 1955. július 15-én Frank Roberts belgrádi brit nagykövettel (1954–1957) folytatott megbeszélésén „hangot adott nagy reményének [expressed his strong hope], hogy a kérdés idén nem kerül újból az Egyesült Nemzetek elé”.⁶⁴ A következő év őszére azonban jelentősen, brit szempontból kedvezőtlenül módosult a jugoszláv álláspont: Titóék ekkor már erősen szorgalmazták a kérdés napirendre vételét.⁶⁵ Ez mindenképp szorosabbá tette a jugoszláv–görög és azzal egyidejűleg megterhelte a jugoszláv–török kapcsolatokat, így a Balkán-szövetséget is.

Legkésőbb 1956. július végén, augusztus elején Tito korfui látogatásával összefüggésben már a Foreign Office is úgy látta, hogy „Tito nem kívánja a paktum katonai aspektusát újjáéleszteni”.⁶⁶ Habár a jugoszláv vezetés az egyre sűrűbbé váló jugoszláv–görög találkozókön és a brit diplomatákkal folytatott megbeszélésein is rendre kijelentette, hogy nem kívánja felmondani a szövetséget,⁶⁷ Frank Roberts belgrádi brit nagykövet Konsztantin Karamanlisz görög miniszterelnök 1956. december 4–7. közötti belgrádi látogatásáról küldött beszámolójában már a szorosabb jugoszláv–görög politikai, gazdasági és katonai együttműködésen sem lepődött volna meg.⁶⁸ Habár 1957 elején Iveković jugoszláv külügyminiszter-helyettes és Zemljak külügyminisztériumi osztályvezető is megerősítette a Balkán-szövetség iránti elkötelezettségüket (a lépés háttérben a brit nagykövetségen, meglátásom szerint jogosan, az újból éleződő szovjet–jugoszláv ellentéteket vélték meghúzó-

⁶² Barbara Jelavich: *A Balkán története*. II. kötet. Osris, Budapest, 1996. 360.

⁶³ PRO FO 371/112880 WG1081/1146.

⁶⁴ PRO FO 371/117644 RG1081/685. Három nappal korábban, Kos, a jugoszláv külügyminisztérium angol–amerikai osztályának vezetője részletesebben is kifejtette a jugoszláv álláspontot. Habár a kérdés napirendre vitelének ellenzése ellentmondott a hagyományos jugoszláv politikának, a kiskaput számukra az jelenthette, hogy az érdekelt felek, az ENSZ előző évi ajánlásának megfelelően, éppen tárgyalásokat folytatnak a kérdésben. PRO FO 371/117645 RG1081/705.

⁶⁵ PRO FO 371/123928 RG1081/2133.

⁶⁶ PRO FO 371/123860 RG10392/4.

⁶⁷ Tito korfui látogatását követően például a jugoszláv államfő magántitkára részletekbe nem bocsátkozva azt közölte Roberts nagykövettel, hogy „Tito nem gyöngítené tovább a Balkán-szövetséget”, viszont „külön katonai tárgyalást sem kíván senkivel sem folytatni”. FO 371/123860 RG10392/7.

⁶⁸ PRO FO 371/124284 RY10319/5.

ni),⁶⁹ az érdeklődés csak átmenetinek bizonyult. Svetozar Vukmanović, a Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Bizottsága Elnöki Tanácsának tagja athéni látogatásán (1957. április 4–7.) a sajtó képviselői előtt már úgy nyilatkozott, hogy habár „mindhárom ország érdeke” a szövetség, jelenleg „pihentetik”.⁷⁰ Tito 1959. március 2–6. közötti rodoszi látogatása kapcsán pedig Roger Allen (athéni brit nagykövet 1957-től) már azt a bizalmas információt szerezte a görög külügyminisztertől, hogy Tito „nem kívánja felújítani a Balkán-szövetséget”.⁷¹

A jugoszláv–görög kapcsolatok a Balkán-szövetség után

A Balkán-szövetség működését azonban nemcsak a ciprusi kérdés terhelte meg. Tito semlegességi, az el nem kötelezett országok mozgalmá felé tett lépései, a jugoszláv–egyiptomi közeledés és a bagdadi paktumhoz fűzött jugoszláv megjegyzések a jugoszláv–török kapcsolatokban okoztak nehézséget,⁷² és továbbéltek a görögök és a törökök közti régi bizalmatlanság, kölcsönös előítéletek is.⁷³ A jugoszláv–török és görög–török acsarkodásnál nagyobb súllyal esett a latban, hogy az 1954-től fokozatosan normalizálódó szovjet–jugoszláv kapcsolatok miatt csökkent a Jugoszlávia elleni katonai támadás lehetősége, így Tito már egyre kevésbé volt érdekelt a katonai szövetségben. Az el nem kötelezett országok formálódó mozgalmá és az abban játszott jugoszláv vezető szerep pedig új, fontosabb diplomáciai színpadot kínált a jugoszláv államférfi számára. Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a jugoszláv–görög kapcsolatok megromlottak volna. Bizonyítja ezt az a számos látogatás, amit a két ország vezetői, politikusai és diplomatái tettek a másik országban. Igaz viszont, hogy a látogatások gyakran kimerültek a kölcsönös udvariaskodásban. Arra azonban mindenképp hasznosnak bizonyultak, hogy a brit diplomácia értesüljön a jugoszlávok, a görögök vagy éppen egy harmadik ország céljairól, egyes kérdésben kifejtett álláspontjáról. Az első eset alátámasztásul utalnék itt Koča Popović jugoszláv külügyminiszter 1959. júniusi athéni látogatására. A látogatást követően az athéni brit nagykövet azt a bizalmas információt kapta, hogy Jugoszlávia „nem örül” annak, hogy rakétabázisokat telepítenek Görögországba, lebeszélni viszont nem kívánják erről a görögöket. Javaslatot tettek viszont

⁶⁹ PRO FO 371/130124 RGC1071/4. és FO 371/130129 RGC1071/159.

⁷⁰ PRO FO 371/130026 RG10392/2.

⁷¹ PRO FO 371/144530 RG10392/2. A görög külügyminisztérium illetékes osztályáról az athéni brit nagykövetség már 1958 júliusában úgy értesült, görög nézet szerint a „törökökkel való együttműködést tekintve a paktum csak egy papírdarab”. PRO FO 371/136232 RG10392/4.

⁷² Adnan Menderes török miniszterelnök (1950–1960) már 1955. májusi belgrádi látogatásán a bandungi konferenciával összefüggésben bírálta a jugoszláv semlegességi politikát és neheztelésének adott hangot amiatt, hogy Tito nyilvánosan bírálta Törökország közel-keleti politikáját. A jugoszláv államfőt figyelmeztette is, hogy ők nyíltan sem a jugoszlávok trieszti politikájához, sem Tito indiai és burmai látogatásához nem fűztek megjegyzéseket. PRO FO 371/118031 RY10344/1. Az ankarai jugoszláv katonai attasé bagdadi paktum elleni megjegyzéseit pedig „unalmasnak és udvariatlannak” tartották. PRO FO 371/118031 RY10344/10.

⁷³ Nuri Birgi török külügyminiszter-helyettes David Scott Foxszal 1954. július 29-én folytatott megbeszélésén minden kertelés nélkül egyértelművé tette, mit is gondol a görögökről: „A görög politikusokra tipikusan jellemző, mondta, hogy szabadjára engedik nyelvüket és túlságosan termékeny képzeleterejüket, ahogy Periklész óta bármikor.” PRO FO 371/113223 WU1073/73.

a Balkán egészének denuklierizálására.⁷⁴ A görög külügyminiszter 1958. júliusi, Jugoszláviában tett látogatását követően, július 17-én pedig a belgrádi görög nagykövet arról tájékoztatta brit kollégáját, hogy a megbeszéléseken „Nasszer [egyiptomi elnök] eltökélte, hogy javítani szeretné a kapcsolatot a Nyugattal és az amerikaiakkal”.⁷⁵

A politikusok találkozási mellett alacsonyabb, bizottsági szinten is számos kétoldalú megbeszélésre került sor az 1950-es évek második felében. A bizottsági ülések többsége a gazdaság egyes szegmenseivel foglalkozott és a két ország közti kereskedelmet kívánta előmozdítani. Legalább jugoszláv vonatkozásban sikerült is látványos eredményeket elérni. Míg ugyanis a jugoszlávok 1955-ben 5,1 millió dollár értékben importáltak görög árut (71 százalékában gyapotot) és 5,5 millió dollár értékben exportáltak Görögországba,⁷⁶ az oda irányuló jugoszláv export 1959-ben már 14,4 millió dollárt tett ki. Igaz, a behozatal megrekedt 6,4 millió dollárnál.⁷⁷ A gazdasági együttműködést segítette volna elő a jugoszláv–görög szabadkereskedelmi övezet gondolata (ezt a *Nova Makedonija* lap 1958. december 7-i számában vetette fel),⁷⁸ ahogyan a görög öt éves tervben 1960-ban tervezett jugoszláv részvétel is.⁷⁹

Volt azonban egy tényező, ami gyakran komoly nehézséget támasztott a kétoldalú kapcsolatok terén. A titói Jugoszlávia államalkotó nemzetként ismerte el a macedónokat (történelmük során először saját köztársaságot is kaptak a föderatív délszláv államon belül), míg Görögország mereven elzárkózott az elől, hogy macedónként ismerje el az északi területeken élő délszlávokat. Amellett, hogy a két ország sajtója változó intenzitással, de szinte állandó sajtópolémiát folytatott a kérdésben, egyéb, néha bagatellnek tűnő ügyek kezelését is megnehezítette a két ország számára. Bonyodalmat okozott például a jugoszláv–görög kishatárforgalom kapcsán is. Az erről szóló egyezmény ugyanis úgy rendelkezett, hogy a határátlépést lehetővé tevő személyi igazolványok a két ország hivatalos nyelvén íródnak. Mivel Jugoszláviában a macedón is hivatalos nyelvnek számított, a jugoszláv hatóságok ezen állították ki az igazolványt, amit a görög kormány nem volt hajlandó elfogadni és ragaszkodott ahhoz, hogy szerb-horvát nyelven állítsák ki azokat. A jugoszlávok ehhez viszont csak abban az esetben járultak hozzá, ha a szóban forgó igazolványt Görögországban állítják ki.⁸⁰ Az 1959-ben kötött egyezményt 1962-ben fel is függesztették, igaz ebbe az is belejárt, hogy a görög kormány aggodalommal figyelte, hogy a polgárháború idején Jugoszláviába menekült, azóta ott gyakran állampolgárságot is szerző egykori görög gerillák kihasználják az egyezmény kínálta lehetőséget és visszatérnek Görögországba.⁸¹

⁷⁴ PRO FO 371/144530 RG10392/8.

⁷⁵ PRO FO 371/136232 RG10392/7.

⁷⁶ PRO FO 371/123974 RG11392/1.

⁷⁷ PRO FO 371/152999 RG11392/2. Görög vonatkozásban sajnos nem rendelkezem olyan hasonló statisztikai adatokkal, amelyek lehetővé tennék a hosszú távú folyamatok megrajzolását. Ismert viszont, hogy 1961-ben 6,5 millió dollárnyi mínuszban voltak a jugoszlávokhoz képest, 1962. január–szeptember között pedig 19,82 millió dollár értékben exportáltak Jugoszláviába, ahonnan 12,61 millió dollár értékben importáltak. PRO FO 371/163468 CE113192/1. és FO 371/163468 CE113192/1A.

⁷⁸ PRO FO 371/144550 RG11392/1.

⁷⁹ PRO FO 371/152976 RG10392/3.

⁸⁰ PRO FO 371/152980 RG1081/1.

⁸¹ PRO FO 371/163453 CE103192/2. és FO 371/185663 CE103192/2.

Joggal vetődik fel a kérdés, mennyiben változtak a jugoszláv–görög kapcsolatok azt követően, hogy a jobboldali görög katonatisztek egy csoportja puccsszerűen magához ragadta a hatalmat 1967-ben. Nikezić jugoszláv külügyminiszter (1965–1968) brit kollégájával, George Brownnal (külügyminiszter 1966–1968 között) Londonban 1967. október 18-án folytatott megbeszélésén beismerte, hogy „meglepték őket a görögországi események”. A jugoszláv külügyminiszter egyébként, helyesen, összefüggést feltételezett a puccs és a ciprusi válság között: „A jugoszlávok számára a közel-keleti válság, a törökök és a görögök ciprusi vitája és a görög puccs [aláhúzás az eredeti iratban – VP] összefüggött egymással [were interwoven].” Pozitívabb irányba mozdult el Törökország megítélésében is: a „törökök a térségben konstruktív szerepet töltenek be” – hangsúlyozta.⁸² 1968–1969 fordulójára azonban az athéni brit nagykövetség szerint mindenképp javulás állt be a kétoldalú jugoszláv–görög kapcsolatokban. Alátámasztja ezt Peter Lawrence O’Keeffe athéni titkár (1968–1972) levele, amit a belgrádi brit nagykövetségre címzett. Levelében az athéni brit diplomata úgy látta, hogy a „görög–jugoszláv kapcsolatok különösen bizakodásra adnak okot”.⁸³ Megerősítette ezt 1969 májusában Javorski, Jugoszlávia athéni nagykövete is, aki a kétoldalú kapcsolatokat jellemezve úgy fogalmazott brit kollégájának, hogy a „kapcsolatok valóban jobbak, mint közvetlenül a puccs utáni hónapokban”. Igaz, azt is hozzátette, hogy „még korántsem jók”.⁸⁴

Az ezredesek puccsát követően ismételen javuló tendenciát mutató jugoszláv–görög–török kapcsolatok láttán a brit diplomatákban az is felöltött, hogy nincs-e, nem lehetne-e szó a Balkán-paktum újraélesztéséről. D. S. L. Dobson brit diplomata 1968. december 6-án Athénból a Foreign Office déli osztályára (Southern Department), Robert Humphrey Gordon Edmondsnak, későbbi ciprusi brit főkonzulnak (*high commissioner*) címzett titkos levelében vizsgálta a kérdést. Anélkül, hogy foglalkozott volna a görög belpolitika szövetségre gyakorolt hatásával, úgy vélte, hogy az ezredesek hozzáállása „legalábbis nem képezi akadályát” a három katonai főparancsnokság közti együttműködés újraindításának. Jelzésértékűnek vélte, hogy az athéni török nagykövet vacsorapartijára a jugoszláv nagykövetet is meghívták, de meglátása szerint a további normalizálódás a ciprusi kérdés függvénye volt: „Amíg nem születik valamilyen elfogadható megoldás a sziget két közössége között, a helyzet továbbra is kellő törést fog okozni Görögország és Törökország között ahhoz, hogy a gyakorlatban lehetetlen legyen a Balkán-szövetség reaktiválása.” Összességében azonban úgy látta, annak ellenére, hogy vannak arra vonatkozó utalások, hogy a görögök Jugoszláviával és Törökországgal is barátságos viszony kialakítására törekednének, ez még „nem jelenti azt, hogy a paktum iránt újból érdeklődnének”.⁸⁵

Összegzés

Tanulmányomban brit szemszögből, brit külügyi iratok segítségével vizsgáltam a jugoszláv–görög kapcsolatok 20 évét. A második világháborút követően megromló jugoszláv–

⁸² Foreign Office, Central Department and Foreign and Commonwealth Office, Southern European Department: Registered Files (C and WS Series). FCO 9/169. Record of a meeting between the Foreign Secretary and the Yugoslav Foreign Minister held at the Foreign Office on 18 October 1967.

⁸³ FCO 9/868. P. L. O’Keeffe to Margareth Page, 29 January 1969.

⁸⁴ FCO 9/868. Greece and Yugoslavia. Michael Stewart to R. H. G. Edmonds, 28 May 1969.

⁸⁵ FCO 9/868 D. S. L. Dobson to R. H. G. Edmonds, 6 December 1968.

görög kapcsolatok a szovjet–jugoszláv konfliktus kitörését követően kezdtek újból javulni, azután, hogy a jugoszláv vezetés lezárta a görög partizánok előtt a jugoszláv–görög határt. A görög partizánoknak nyújtott jugoszláv támogatás beszüntetésébe nagyban belejátszott az is, hogy hatalmuk megőrzése érdekében Titóék a Nyugat felé közeledtek. Nagy-Britannia maga is érdekelt volt a görög polgárháború mihamarabbi lezárásában, ahogy abban is, hogy a Szovjetunióval szemben „felszínen tartsák” Tito rendszerét. Segítségükért cserébe a görög kommunistáknak nyújtott támogatás beszüntetését várták. A görög határ lezárását követően gyors javulásnak induló görög–jugoszláv kapcsolatok a jugoszláv–görög–török Balkán-szövetségben kulminálódtak. A szövetség Jugoszlávia jól felfogott biztonsági érdeke volt, de megoldást jelentett az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország azon dilemmájára is, hogy miként kössék Jugoszláviát a nyugati védelmi rendszerhez, anélkül, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez is kötötték volna. A brit diplomácia azonban el kívánta kerülni azt, hogy a NATO meggondolatlanul belesodródjon egy nem kívánt háborúba, ahogyan egy Albánia ellen indított jugoszláv–görög támadásban sem voltak érdekeltek. Ez utóbbi különösen 1949–1952 között foglalkoztatta a brit diplomatákat. A Sztálin halálával megváltozott hidegháborús körülmények és a szerződő felek közti régi ellentétek a Balkán-szövetséget hamar parkoló pályára tették. A Foreign Office kezdettől fogva észlelte a szövetség tagjai közt feszülő ellentéteket, amelyek közül különösen a ciprusi kérdéssel összefüggésben állók foglalkoztatták őket. A jugoszláv–görög kapcsolatok a szövetség működésképtelenségét követően is megmaradtak, sőt, el is mélyültek, bár a macedón kérdés megoldatlansága a brit diplomaták előtt sem maradt rejtve. Ahogyan az sem, hogy az ezredesek hatalomátvételét (1967) követően először átmenetileg megromlottak, majd hamarosan (függetlenül az eltérő ideológiai nézetektől) javulni kezdtek a két balkáni ország közti kapcsolatok.